

Els refugis durant la guerra civil a Mollet

Glòria Arimon i Ventura

periodista i filòloga

objectiu d'aquest article és ampliar les informacions que fins ara teníem, aportades per M. Àngels Suárez i Montse Eras en treballs anteriors. Tanmateix, no és un tema tancat, ja que sabem d'altres recerques que s'estan duent a terme, a banda dels documents que hi ha a l'Arxiu Municipal, l'estudi dels quals encara no s'ha exhaurit.

La construcció de refugis a Mollet, tal com s'ha afirmat, plantejava alguns problemes, entre d'altres: la manca de diners, la manca de mà d'obra i l'existència d'una capa d'aigua a poca profunditat, que complicava molt la construcció. El setembre de 1938, l'arquitecte municipal J. Garcia Alcañiz, elabora un plànol¹ dels possibles refugis, per encàrrec de la Junta de Defensa Passiva local. El plànol marca dotze espais que anomena "centres de gran concurrència" que coincideixen amb fàbriques, escoles i llocs d'esbarjo.

1. Fàbrica de Can Fàbregas
2. Escoles del c/Lluís Duran
3. El Tabaran
4. L'Ateneu
5. Fàbrica de Can Mulà
6. Cal Medir
7. Acadèmia Mollet
8. Col·legis Nous
9. Ajuntament (Prat de la Riba)
10. Fàbrica del Cotó (Jaume I/S.Llorenç)
11. Fàbrica de les "Moles" (F.Ferran/Raf. Casanovas)
12. Farinera Moretó

El nombre de refugis previstos construir és de 32 i formen una xarxa que abasta tota la població².

1. Arxiu Històric Municipal
2. En aquells moments hi havia uns 7.500 habitants, sumant-hi refugiats i transeünts - Llibre de sortides de l'Ajuntament, 26-2-1938. Segons el Padró de 1936 els habitants eren 6.219. L'any 1940 havien baixat a 6.142 habitants. (Arxiu Municipal)

Aprofitant l'existència dels soterranis, els més grans que consten al plànol són el de Can Fàbregas i Can Mulà, amb cinc boques d'entrada cadascun. També se'n projecta un altre gran que recorria Can Pacià i Portugal (llavors Cases Noves), amb cinc boques: una a Can Pacià/Gaietà Ventalló, una altra al principi de Portugal, una altra a Tajo, una altra a Sol i una altra a Valentí Almirall.

Al bell mig del poble, a la plaça de Prat de la Riba, hi havia projectat un altre refugi: una boca començava a cal Fabrè i pujava amunt cap a l'església; d'allà sortien dos braços: l'un anava en direcció a cal Mayol i l'altre donava la volta al campanar i acabava al c/ Pere Ramon.

Però a la pràctica, l'Ajuntament, vistes les dificultats, cap al final de la guerra decideix fer rases, més ràpides de construir i més barates, tot i que no representen el mateix tipus de protecció; la majoria es van fer a les escoles i al voltant del campanar; en tenim constància perquè un mes després de l'entrada de les tropes franquistes, el 27 de gener de 1939, la Brigada d'obres municipal s'encarrega de tapar-les.

Durant la setmana del 20 al 25 de febrer de 1939, peons de les brigades municipals d'obres treballen per cobrir les rases de les escoles (6 dies) i del campanar (4 dies)³.

Data	Concepte	Nombre de peons
20 febrer	Tapar zanjias escuelas	4
21 febrer	Tapar zanjias escuelas	6
22 febrer	Tapar zanjias escuelas	4
22 febrer	Tapar zanjias campanar	3
23 febrer	Cobrir zanjias escuelas	6
23 febrer	Cobrir refugis campanar de terra	6
24 febrer	Tapar zanjias refugi escoles	3
24 febrer	Tapar zanjias refugi campanar	2
25 febrer	Tapar zanjias refugi escoles	3
25 febrer	Tapar zanjias refugi campanar	4

Algunes famílies i empreses se'n van construir pel seu compte, de manera artesanal; també es van aprofitar soterranis ja construïts per amagar-se, com els de les fàbriques tèxtils (Can Mulà, Can Fàbregas...), les caves Vila-rosal, mines d'aigua o senzillament, clavegueres o petits túnels a les vies del tren.

Al carrer de Jaume I, molts veïns de la banda dels números imparells, aprofitant el desnivell en el terreny, s'hi van construir refugis: tenim constància de l'existència de refugis als números 59, 81, 101, 123, 151 a 153, 155 al 161 i segurament n'hi va haver molts més.

3. Lliurament d'obres públiques núm. 13. Brigades d'obres de l'Ajuntament. Jornals efectuats la setmana del 19 al 25 de febrer de 1939. Pressupost 1939, capítol XI, article 6. Obres públiques. Vies públiques. (Imprès en català)

© JUNTA de DEFENSA PASIVA.

Distribución de Refugios

Centros de gran concurrencia.

Declar. de Refugios.

Situación de las galerías.

Mollet del Vallès - Septiembre 1938
El Ayuntamiento.

Plan de Población

MOLLET DEL VALLES

E/SCALA 1:20.000

El Alcalde.

El Arquitecto.

Projecte de refugis de la Junta de Defensa Passiva Local, el setembre de 1938

REFUGIS SUBTERRANIS DELS QUALS TENIM CONSTÀNCIA, CLASSIFICATS PER
ORDRE ALFABÈTIC DE CARRERS

ALSINA

Número 38-40. “A casa en teníem un. El va fer el meu pare, cap ensota, amb escales, un refugi particular perquè hi cabéssim tots quatre, l’avi... i els veïns, que es feien molt. Quan sentíem els avions, tots cap allà i el dia que van tirar la bomba a la Riera Seca, aquell dia sí que estàvem junts i vam tenir temps d’entrar-hi, perquè hi havia un trosset, de casa al refugi (al pati); altres vegades, quan sentíem un avió, ni teníem temps, d’arribar-hi. I el meu pare era a la vinya, allà al cementiri. N’hi cabíem cinc o sis. Era petitet, cadascú se l’havia fet... per si un cas”. (R. Anglada)

BERENGUER III

Soterrani de la fàbrica de cal Fàbregas. “Al refugi de can Fàbregas hi entràvem sempre per una boca de Berenguer, no recordo si hi havia altres entrades. Era una mica perdedor, hi anàvem amb espelmes i anàvem seguint pels diferents passadissos, una mica laberíntic, perquè ells ho tenien com a magatzem, ja formava part de la fàbrica. Encara hi ha de ser”. (Jaume Boix) “Un home va morir quan intentava entrar al refugi de can Fàbregas el 25 de gener del 39. Jo hi havia estat. S’hi entrava pel carrer Berenguer III, no recordo cap altra entrada. Hi cabia molta gent, però jo només hi havia anat a veure’l, no quan van bombardejar”. (Joaquim Bernal).

CAN FILOSA-CAL VILARÓ

“Al terreny de cal Vilaró, per sota la carretera i cap allà, hi havia un refugi⁽⁴⁾. Jo m’imagino que va anar a mitges entre cal Filosa i cal Vilaró (aquesta casa encara existeix). Potser feia uns 15 metres ben bé, i només tenia una entrada. Jo, de petit, hi havia anat a jugar”. (Santi Valldeoriola). N’hi havia un al carrer Bailén⁵ i quan van fer obres es veia que n’era un, però en pla particular (Pere Lluís).

CAN MULA

“A més dels refugis particulars també es feien servir com a refugis la mina d’aigua que hi havia a can Mula”. (M. Àngels. Suárez)

4. El que ara és una cantonada de la plaça de Martí i Pol, just on comença el carrer Bailen.
5. Plaça de Martí i Pol, entre Enric Morera i Vicenç Fonolleda. Sembla que podria ser el mateix.

CASTELAO

Número 13. “Hi havia un marge molt alt i aquell marge tenia un refugi; ara hi ha un garatge, al costat d’una botigueta, quan s’acaba la paret del Fonolleda. Entre el garatge i la botigueta hi havia el refugi. Era d’una amplada d’un metre i una fondària d’uns 5 metres.” (S. Valldeoriola)

COMTE D’URGELL

Cal Pinyonaire. “A casa meua hi havia una mina d’aigua i en temps de la guerra es feia servir de refugi.” (Montserrat Tura).

GAIETÀ VENTALLÓ

“Al fons de la casa del carrer Gaietà Ventalló núm. 3, abans propietat de la família Guanyabens, on hi ha l’actual cuina de cal Marfà, hi havia un pati, i al fons, al costat d’una font que hi havia, existia l’entrada a un refugi que anava cap a sota de l’actual carrer Sant Oleguer.” (Joan Daví i Mayol)

JAUME I

- núm. 59, rasa al pati de Cal Pau recader feta per Joan Castells. Aleshores no hi havia tanques separant els patis; es pot considerar compartit. (Jaume Noró).
- núm. 98 hi havia les caves Vila-rosal, que s’utilitzaven com a refugi. “Les caves Vila-rosal també van servir de refugi a alguns veïns”. (P. Lluís).
- núm. 81, on la família Maspons tenia una lleteria (abans havia estat la casa pairal de Vicenç Plantada. “S’accedia a la galeria per un soterrani; deien que era una mina, però era un refugi. Jo ho havia vist. Ho van tapar amb obra”. (Esteve Maspons).
- núm. 101, Francesc Fradera va construir uns 16,8 metres lineals subterranis, ara tapats sota l’habitatge. El 7 de juny de 1939 va entrar una instància “pidiendo a este Ayuntamiento permiso para instalación de obra en un refugio hecho interinamente en tiempo de la pasada guerra y ante posible peligro de aberias en su vivienda”⁶.
- núm. 123 “en van construir un aprofitant el desnivell del terreny, que compartien amb els veïns; tenia dues boques i a dintre hi havia un espai ample; el refugi feia un cercle i amb la mateixa terra van fer-hi bancs per seure i tenia llum i tot”. (Alfonso Gallego)
- núm. 151 se’n va construir un expressament; l’enderrocament de la casa que hi havia va deixar al descobert les entrades que accedien a dos túnels

6. Registre d’entrades núm. 552 adreçada al departament de Governació, del 7-6-1939

d'escapada de poca llargada, ja que els edificis del costat havien tallat el traçat. El recorregut era en forma de L i els passadissos tenien una amplada de 67 cm. Els murs disposaven d'alguns entrants que, segurament, devien servir per emmagatzemar aliments, a més de petits solcs on es col·locaven les llànties d'oli per il·luminar-se. Ara l'edifici ja no existeix (Montse Eras).

- entre els núm. 155-161 hi havia quatre finques que estaven al catàleg de 1987, però a la revisió del POUM es van descatalogar. Quan es va construir el nou edifici, a la banda de darrera van trobar un forat o pou fet d'obra, que es va tancar. Els propietaris segons el padró de 1940 (B-11-9824/2.4.2) eren Salvador Puig i Teresa Pujadas Falguera (exp. obres empresa Roncary 401/02, aprovat el 2003). "Pujant per Jaume I, a l'esquerra hi havia un conjunt de quatre cases molt maques que havien sigut del meu pare, el Salvador Puig, i les tenia llogades. A la banda del darrera, com que hi havia un marge molt alt, hi havia els refugis. Eren petits, de pocs metres quadrats. Com ho van fer, no ho sé." (Josep Puig)

LLUÍS DURAN

Núm. 124. Ramon Prat entra una instància a l'Ajuntament el 9 de juny de 1939, ja acabada la guerra "denunciando la existencia de refugio que amenaza ruina"⁷

MIGDIA

Núm. 48, Enric Busquets i Joaquim Vallcorba construïren un refugi on tenien l'hort. (Judith Ansó)

SABADELL

"Després del bombardeig dels Quatre Cantons, vam anar a casa d'una tia i més endavant a casa d'una altra, la Maria, a la barriada de Santa Rosa, al carrer Sabadell, en una casa de pagès que tenien terres i horts. Allà hi havia refugis, n'havia vist un" (Vicenç Vallcorba).

VIA DEL TREN

La Maria Tugas s'havia amagat amb la seva família sota la via del tren del Calderí. "Era un clavegueram molt estret, només hi cabia una persona estirada. Un dia hi vam dormir tota la família en filera". (Montse Eras)

7. Registre d'entrades de l'Ajuntament. 9-6-1939.

Fonts

ARIMON, G. Fonts orals recollides a les entrevistes publicades en aquest mateix número de *Notes 24*.

Arxiu Històric Municipal de l'Ajuntament de Mollet del Vallès.

Bibliografia

SUÀREZ, M.A. (2000). *La Segona República i la Guerra Civil a Mollet del Vallès*. Mollet del Vallès: Centre d'Estudis Molletans, 2000. 369 p. (Vicenç Plantada; 4).

ERAS, M. "Els refugis antiaeris a la guerra civil a Mollet" *Notes*, 2002, vol. 21, pàg. 107 a 113.

ERAS, M. "Les petjades dels bombardejos" *Contrapunt*, 9 de maig de 2008, pàg. 14.